

HAN KÄMPAR FÖR JÄTTETRÄDEN

Mats Hannerz

Har du ett grovt träd på din mark? Kontakta Mattias Glad så kommer han och mäter. Vem vet, det kanske är åtminstone socknens största, och då är det värt att föra in i rullorna. Och något att vara stolt över.

Stora och gamla träd har alltid fascinerat människan. Knotiga, skrovliga och ibland ihåliga fick de ofta stå kvar om de inte stod i vägen för plogen. Det fanns träd med särskilda former som kittlade fantasin och skapade mytiska berättelser om andar med kraft att bota sjukdomar. De heliga träden lämnades förstås. Men jordbrukets expansion krävde offer. Det syns inte minst i Centraleuropa och Tyskland som på ro-

martiden hyste en enorm urskog från Rhen i väster till bortom Donau i öster. Idag är denna skog nästan helt borta och ska man hitta ett större område som kan skvallra om hur det såg ut, får man leta sig till Bialowieza på gränsen mellan Polen och Belarus.

Även i vårt land blev den gamla lövskogen decimerad av jordbrukets intåg, men jätteträden försvann inte i samma omfattning som nere i Europa. En förklaring att många stora träd, särskilt ekar, fortfarande finns kvar är det *skogsregale* som slogs fast i Magnus Erikssons landslag på 1350-talet. Det blev förbjudet att avverka ekar i den egna skogen så länge som de inte stod i vägen för arbetet på åkern. Regalet skärp-

Parkmiljöer, slott och herresäten och även tomter hyser ibland grova träd. Här har de kunnat utvecklas fritt utan konkurrens. Eken till vänster är Växjö stads grövsta ek med en omkrets på 6,8 meter. Den växer vid golfanläggningen i Araby. Foto: Mats Hannerz

tes av Gustav Vasa, och nu var det bara kungen och adeln som hade rätt att avverka ekarna på sina marker. Eken skulle ju vara reserverad för flottan. Det var först år 1830 som regalet togs bort, men knappt 500 år av fredning hade ändå gjort att det fanns gott om gamla, grova ekar på åkrar och betesmarker.

Med regalets upphävande utsattes jätträden för hot igen. Ett exempel är naturreservatet Halltorps hage på Öland, som också är hem för den större ekbocken (se *Ekbladet* 2016). Här började uthuggningen av jätteekarna år 1830 och det pågick ända till 1918. Då vaknade intresset för att bevara det som fanns kvar och 30 ekar märktes upp som naturminnen. Bland stubbesterna från den tidigare avverkningen lyckades man räkna ihop att det funnits ytterligare 245 jätteekar i naturreservatet, ekar som föddes i mitten av 1300-talet. Men nu var de förlorade.

I de centrala kulturlandskapen försvann också många stora träd, det är till exempel en anledning att Skåne har relativt få stora träd. I mer småbruten mark hade de större chans att bli kvar under jordbrukets modernisering. Därför hittar man många stora träd i områden som norra Småland och Östergötlands skogsområden, som man inte direkt förknippar med storskaligt jordbruk. Ett exempel är Rumskullaeken i Norra Kville.

Stora träd fanns också i de orörda barrskogarna i norr. Innan timmerfronten nådde fram under andra halvan av 1800-talet fanns det gott om ståtliga furor och granar. Lokalt kunde förstås skogen ha skattats även i Norrland, kring bosättningar och bruksmiljöer, men i orörda delar av Väster-norrland fanns det ändå 6 träd per hektar som räckte till att säga fyrkantigt ”enfots-

Sannolikt Sveriges grövsta tall. Omkretsen i brösthöjd mättes till 523 cm år 2018. Jättetal-len påminner i växtsättet om en ek och står på tomtmark strax utanför Säter i Dalarna. Foto: Mattias Glad.

timmer” (främst tall och med traddiameter på 50-100 cm), och totalt 19 träd var grövre än 40 cm*. Idag visar Riksskogstaxeringens data att 40-plusträden bara är 2,4 (norra Norrland) och 5,0 (södra Norrland) träd per hektar.

Listar alla grova träd

En som har koll på de stora träd som finns kvar är Mattias Glad från Växjö. Ekbladet stämde träff med honom en solig majmorgon på Araby golfbana i Växjö.

– Det här är den grövsta eken i Växjö tätort. Jag har mätt omkretsen till 6,8 meter, berättar han.

Han har alltid med sig ett måttband när han är ute och letar träd. Diametern kan

* Jönsson, M. m.fl. 2009. Forest history and the development of old-growth characteristics in fragmented boreal forestst. *Journal of Vegetation Science* 20, 91-106.

vara svår att mäta på de grövsta träden, och dessutom är de ju sällan cylindriska. Omkretsen i brösthöjd (1,3 meter) är däremot ett rättvist mått. Där har trädet börjat få sin riktiga stamform. Om måttet skulle tagits vid stambasen skulle rotben och rotansvällningar ha påverkat mätresultatet.

Idag har han registrerat och inventerat 235 grova träd från 19 olika trädarter. Gran och tall dominerar med 49 respektive 75 träd vardera, men det finns också 32 grova ekar. Allt samlas på en egensnickrad hemside som heter *tallar.se* där det finns uppgift om omkrets, plats och koordinater till platsen, förutom en bild på trädet.

Förklaringen till namnet är att hans intresse startade med grova tallar. Det finns en film på honom från 1994 när som 23-åring står vid en stor tall med 2,6 meters omkrets (tallen fälldes senare av Gudrun).

– Då var det som om det skapades ett band mellan mig och de stora träden.

Tallen "Pino Gordo" är sannolikt den grövsta tallen i världen. Arten är *Pinus canariensis* och den växer på Teneriffa. Omkrets är 975 cm och åldern sannolikt 700-800 år. Mattias Glad besökte trädet under en utlandssemester. Foto: Mattias Glad.

Tio år senare fick han in ett tips om en stor tall och då vaknade lusten att besöka och registrera fler stora tallar, och så småningom även andra träd. Idag har hobbyn växt till en livsstil, och semesterresorna och helgutflykterna läggs ofta upp så det går att besöka ett grovt träd på vägen. Det är något familjen har fått lära sig att leva med, även på utlandsresorna. Han har bland annat fotodokumenterat den grövsta tallen i världen – en kanarietall på Teneriffa med en omkrets i januari 2018 på 975 cm. Trädet beräknas vara 700-800 år.

Även om intresset för stora träd började i vuxen ålder har naturintresset följt med sedan barnsben. Mattias började titta på insekter, fjärilar och skalbaggar som 7-åring på 1970-talet. Fortfarande lockar artgrupperna, och vid sidan av stora träd gör han gärna utflykter för att fotografera fjärilar.

Vill skydda träden

Målsättningen är att kunna lista så mycket som möjligt av de grova träden så att de blir kända för både allmänhet och myndigheter. Det som från början var en fascination växte till ett engagemang för att skydda träden för framtiden.

– Jag har kontaktat flera länsstyrelser om träden men deras intresse varierar väldigt mycket. Länsstyrelserna i Skåne och Jönköping är alerta och gör grova träd till naturminnen. Däremot är länsstyrelsen här i Kronoberg sval, det är för dyrt säger de.

Han har till exempel tipsat länsstyrelsen om en grov tall (312 cm omkrets) på en tomtmark i Braås, men de var inte intresserade av att ge den något skydd. Däremot har ju det som kallas särskilt skyddsvärda träd ett skydd genom att avverkning måste anmälas för samråd enligt miljöbalken (se sidan 29).

Mattias är inte ensam om sitt intresse för skyddsvärda träd. Han är själv aktiv i flera grupper på Facebook, till exempel Svenskt Trädforum, som har livliga diskussioner om träd som hotas. Ett exempel var en tall, den största i Stockholmstrakten, som fälldes eftersom den ansågs vara en risk vid en strandpromenad. Tallen mätte 377 cm i omkrets och Mattias har skrivit denna lakoniska kommentar i sin trädlista: ”Solna Stad bär ansvaret för att denna friska, enorma, drygt 300-åriga tall sågades ned 2015, helt i onödan!”

Tipsen om de grova träden får han från många olika källor. Länsstyrelsernas inventeringar av jätteträd är en bra ingång, och han letar också i gamla skrifter, till exempel Lustgården. Efter ett inslag i lokalpressen eller radion är det alltid någon från allmänheten som ringer. Och Mattias efterlyser tips från hela landet, gärna från Ekfrämjandets medlemmar.

Vad är din nästa insats?

– I morgon åker jag till Torpön vid Tranås, där ska det finnas en alm som är 8 meter i omkrets. Om det stämmer är det Sveriges grövsta.

Har du ett tips, skriv till:

matttias@hotmail.se, och kolla upp hans hemsida <http://tallar.se>. ■

Mattias Glad. Till vardags robotoperatör i Växjö, på fritiden letare av jätteträd. Foto: Mats Hannerz.

Ekebyhovseken på Ekerö är troligen Sveriges volymmässigt största ek. Omkretsen är 10,5 meter, en decimeter mindre än den grövsta eken som finns i Nynäshamn. Foto: tallar.se.

Störst i Sverige...

Storlek kan mätas på många sätt. Mattias Glad väljer att fokusera på omkretsen på enstammiga, levande individer. Det är därför många flerstammiga jätteträd saknas i hans lista. Det gör också Rumskullaeken i Norra Kvill.

– Den har bara en levande gren kvar, jag föredrar att ha med livskraftiga träd på hemsidan även om Rumskullaeken är i särklass tjockast i Sverige, säger han.

Den grövsta eken på Mattias lista är ett träd i Nynäshamn med omkrets 10,6 meter. Det är strax över ”Ekebyhovseken” på Ekerö med sina 10,5 meter. Men den sistnämnda är å andra sidan volymmässigt stor, sannolikt den största i landet enligt Mattias.

Storlek är ju mer än omkrets, men för Mattias är volymer och höjder något han hoppar över. Listan ger därför inga svar om ”Sveriges högsta...”. Det har däremot entusiasterna bakom Skogsforum försökt sig på. Sveriges högsta gran, Mölnbackagrannen i Värmland, mättes upp till 49,4 meter.

Granen är numera död efter granbarkborreangrepp. Sveriges högsta tall finns också i Värmland, i Gräsmark. Den har nått upp till 37,8 meter på den bördiga hyperitmarken. Volymmässigt tror dock Mattias Glad att en tall i Kronparken i Uppsala är störst. Den är 30 meter hög och har en omkrets på 4,5 meter.

... och i världen och Europa

Världens största träd lär vara mammutträdet General Sherman som växer i Sequoia National Park i Kalifornien; 84 meter högt, omkrets på 31,3 meter och diameter vid basen på 11,1 meter.

Det finns gott om samlingssidor som listar höga, tjocka och stora träd i världen. Enligt Wikipedia är en sumpcypress i Mexiko (*Taxodium mucronatum*) den grövsta i

världen med en diameter på 11,62 meter, det vill säga över 36 meter i omkrets.

Sajten monumentaltrees.com har över 50 000 träd i sin databas och över 100 000 foton. Här kan man läsa ut att det grövsta trädet i Europa är en platan i Georgien med omkrets på 27 meter, en kastanj i Italien med 22,4 meter och en fikus (*Ficus elastica*) i Spanien med 18 meter. Bland ekarna toppar faktiskt vår Kvilleken listan med 15,1 meters omkrets, följd av Kongeegen på Själland, Danmark med 14 meter.

Andra udda mått på träd: Den största utbredningen av trädkronan har en fikus (*Ficus benghalensis*) i Indien med 180 meter i diameter. Kronan från detta enda träd täcker alltså 2,5 hektar!

Sveriges grövsta enstammiga träd av olika arter, ett urval från Mattias Glads lista tallar.se.

Trädslag	Omkrets	Plats, landskap
klibbal	665 cm	Hjo, Västergötland
alm	800 cm	Torpön, Östergötland
ask	745 cm	Bottnaryd, Småland
asp	403 cm	Edsbyn, Hälsingland
bok	708 cm (en bok i Nääs slottspark i Lerum mätte 810 cm men bröts sönder i en storm 2020)	Habo, Jönköping
ek	1055 cm	Nynäshamn, Södermanland
en	188 cm	Väddåkra, Västergötland
gran	442 cm (gäller vår <i>Picea abies</i> , dock finns grövve utländska granarter. En sitkagran i Halland har en omkrets på 583 cm.)	Bjärka Säby, Östergötland
lind	722 cm	Avesta, Dalarna
lärk	519 cm	Axmar bruk, Gästrikland
poppel	656 cm	Eslöv, Skåne
tall	523 cm (men den kan vara flerstammig en bit upp, grövsta enstammiga är en tall i Bottnaryd med 4,9 m omkrets)	Yttre Heden, Dalarna

Vilket skydd har ett grovt träd?

Vad är det för regler som gäller för avverkning, beskärning eller toppkapning av grova träd? De kan ha ett generellt biotopskydd, som i alléer, pilevallar eller på åkerholmar och då är det förstås inte tillåtet att ta ner dem utan tillstånd. Men även andra, enskilda träd kan ha restriktioner som kräver samråd. Naturvårdsverket beskriver det som kallas *Särskilt skyddsvärt träd*. Tillhör trädet den kategorin måste eventuell avverkning anmälas för samråd enligt miljöbalken – om det finns risk för väsentlig ändring av naturmiljön. Oftast är det länsstyrelsen som tar emot anmälan, men också Skogsstyrelsen eller Försvarsinspektören kan vara mottagare.

Vad är då ett särskilt skyddsvärt träd? Många känner till 1-metersgränsen, men det finns fler saker att ta hänsyn till.

- **Jätteträd:** Levande eller döda träd som är grövre än en meter i diameter på det smalaste stället under brösthöjd.
- **Mycket gamla träd:** Levande eller död gran, tall, ek och bok som är äldre än 200 år. Övriga trädslag som är äldre än 140 år.
- **Grova hålträd:** Levande eller döda träd som är grövre än 40 cm i diameter brösthöjd med utvecklad hållighet i huvudstammen.

Enligt Naturvårdsverket hyser Sverige det största beståndet av jätteträd i Europa. Det är ju delvis en effekt av att vi stod utanför världskrigen som slog hårt mot träden på kontinenten, men framför allt att träden blev undanträngda av jordbruket i Central-europa.

Det har inte gjorts någon heltäckande nationell inventering, dock har många enskilda skyddsvärda träd registrerats i samband med nyckelbiotopsinventeringen, ängs- och betesmarksinventeringen och även genom Riksskogstaxeringen. I Naturvårdsverkets åtgärdsprogram för skyddsvärda träd har i dagsläget 580 000 träd inventerats och registrerats i Artportalens särskilda projekt Trädportalen. De fördelas på:

- Jätteträd: 412 557
- Mycket gamla träd: 18 252
- Grova hålträd: 101 720

Naturminnesmärkning är vid sidan av nationalpark vår äldsta form av naturskydd i Sverige. Totalt finns över 1500 naturminnen, beslutade av kommuner eller länsstyrelser. Men även träd som inte har fått ett naturminnesbeslut kan vara skyddade. Foto: Mats Hannerz.

Lästips om grova träd

- Per Österman, 2001. Svenska jätteträd och deras mytologiska historia. Artbooks.
- Gert Olsson, 2019. Möten med jättar: de stora träden berättar. Innature förlag.
- Björn Elfving, 2020. Stortallar och märkestallar i Norrland. Tidender nr 3, 2020 (Skogshistoriska Sällskapet).